

VITTEPRAETJE

mededelingen
voor en door de leden van
HERDEREWICH
oudheidkundige vereniging

VITTEPRAETJE

1e jaargang - nr 2 - januari 1997
mededelingen nr 65
ISSN 1386-1484

Inhoudsopgave / agenda	blz 1
Mededelingen nr 65	2
Verslag van de excursie naar Huizen op 5 oktober 1996	4
Jaarprogramma 1997	5
ERNST BRINCK VERHAALT.	6
TIJDMETING door F.Reith Verslag van de lezing op 12 september 1996	
STENEN SPREKEN Friese Gracht (1.)	14
KUNSTZINNIG LEVEN OP DE VELUWE? verslag van de lezing door K.Roodenburg	16
UITNODIGING voor de lezing op 30 januari 1997	18
DE HERKOMST VAN ONZE FAMILIENAMEN De naamgeving van vondelingen	19

AGENDA:

1 januari 1997 Nieuwjaarsdag

30 januari 1997 ledenbijeenkomst in zaal Plantagekerk, aanvang 20.00 uur
lezing: *Gilden in Gelre* door Ing B.J.M. Beumer uit Westervoort

11 maart 1997 *Jaarlijkse Ledenvergadering* in zaal Plantagekerk, 20.00 uur.
Noulen jaarvergadering 1996 heeft u in september ontvangen.

Agenda/ jaarverslag 1996 wordt aan de leden separaat toegezonden. Voorafgaande aan de vergadering houdt de heer R.Pot een lezing over 'Hoofddeksels'

10 april 1997 ledenbijeenkomst in zaal Plantagekerk, aanvang 20.00 uur
dia-lezing: *Dordrecht, hoe het was en is* door VAV'-gids Kitty Hurkmans.

mededelingen nr 65

1. *Zittend aan de redactietafel...*

... laten we onze gedachten gaan over de copy en de lay-out van de volgende nummers van *Vittepraetje*. Gestart met een nieuwe uitgave halverwege het jaar zou voldoende training moeten zijn voor een goede start in het nieuwe jaar. Wat brengt 1997 ons? Wie zal het zeggen! Wij zullen ons uiterste best doen om er iets van te maken. Met veel geluk, gezondheid en inspiratie moet dit lukken. Onontbeerlijk blijft uw steun door het aandragen van ideeën en copy. Deze oproep zal zeker in het komend jaar regelmatig worden herhaald. U kunt dus ook inspiratie gebruiken. Wij voegen daar de wens bij dat geluk en gezondheid uw deel moge zijn, kortom: ***Het bestuur wenst allen een alleszins gezegend 1997.***

2. De ***agenda*** op pag.1 vraagt uw extra aandacht! Neemt u de data meteen even over in uw agenda? Het is weer tijd voor de jaarlijksc **Algemene Ledenvergadering** ! En de **voorjaars-excursie** is ook reeds gepland. Zorg dat u er bij bent!

3. ***Penningmeester:***

Niets is blijvend. Ook een bestuurslid niet. Althans dit is mijn definitieve beslissing, die ik al eerder heb aangekondigd.

Ongeveer 16 jaar penningmeester, enkele jaren daarvoor algemeen bestuurslid, tussentijds drie jaar afgevaardigde in de Stichting Monumentenjaar 1979 ,resultaat: de Boerderijtochten in Hierden met als deelnemer o.a. Prins Claus. Dat is voorbij!

Per 1 januari 1997 zal een nieuwe penningmeester mijn werkzaamheden moeten overnemen nadat de boeken over 1996 zijn afgesloten.

Vernieuwing in het bestuur met een nieuwe of andere kijk op de penningen kan naar mijn mening beslist geen kwaad. De tijd die de werkzaamheden vroegen, zijn niet bepalend voor mijn besluit. Dat was gemiddeld één uurtje per week. Het meedenken in het bestuur was ook geen probleem. Het gevaar dat je jezelf onmisbaar gaat voelen, omdat iedereen het wel goed vindt? Niets van dit alles.

Gewoon iets anders gaan doen met hobby en vrije tijd was het hoofdmotief.

Mijn tijd zit erop en ik maak plaats voor nieuw bloed. Ik hoop dat per januari 1997 mijn opvolger klaar staat om dit belangrijke deel van het verenigingsleven te kunnen voortzetten. Tot die tijd ben ik uiteraard

beschikbaar om hem of haar zodanig te kunnen instrueren dat de overname vlekkeloos verloopt. Belangstellenden kunnen met mij vrijblijvend contact opnemen voor nadere informatie. Laat uw vereniging niet per 1 januari zonder penningmeester zitten! Om de hoeveelheid werk hoeft u het niet te laten. Groetend, nog even uw penningmeester:

Ab van Eeden

* * * * *

4. Herderewich 25 jaar

In september 1997 bestaat onze vereniging 25 jaar. Het bestuur hoopt met het programma dat zij voor de maand september in gedachten heeft, een voor alle leden aantrekkelijke verjaardag te vieren. Er is een feestelijke ledenbijeenkomst gepland waarvoor ook gasten worden uitgenodigd. Er is van alles in bewerking en in het volgende Vitepraetje zullen wij hier zeker op teugkomen. Noteert u alvast de datum: 9 september 1997.

5. Boekennieuws

***Etymologisch dialectwoordenboek**

Begin 1996 verscheen het Etymologisch Dialectwoordenboek (van Gorcum, Assen). In een boek van 269 pagina's heeft de gebruiker een complete, ingedikte, gebundelde bibliotheek, vol met dialectwoorden uit het gehele Nederlandse taalgebied met verwijzingen naar literatuur en suggesties omtrent de oorsprong van de woorden.. f65,00

A.A.Weijnen, Etymologisch dialectwoordenboek, Van Gorcum, Assen, 1996. ISBN 90-232-2967-3.

Uit de Volkscultuurreeks:

***Rondom Kerstmis**

Iconografie en symboliek in de beeldende kunst rondom de geboorte van Christus. f34,50

***Driekoningenzingen**

een lange en levende traditie. f27,50

***Streekgebonden kleding**

onderzoek in Nederland en Vlaanderen f27,50

Tot 1-2-1997 tesamen voor f70,-

Bestellen door het bedrag + f5,00 verzendkosten over te maken op giro 810806 t.n.v. Nederlands centrum voor Volkscultuur, Utrecht, o.v.v. kerstmis, driekoningen en kleding

Elburg op zicht

Een prachtig fotoboek, thematisch gerangschikt met zicht op de geschiedenis van Elburg. Zwart/wit en fullcolor foto's geven de historie en het huidige Elburg weer, vergezeld van een prettige tekst.

Een schitterende uitgave van Arent thoe Boecop en verkrijgbaar via boekhandel H.vd Pol te Elburg. f27,50

6. Contributie

Zoals ieder jaar maakt ook dit jaar de penningmeester weer een overzicht van die leden welke hun contributie over het (de) voorgaande jaar (jaren) nog niet hebben betaald. De acceptgiro gaat u nog krijgen maar reeds nu kunt u uw contributie overmaken op het bekende gironummer. Weet u dat de penningmeester het minstens zo vervelend vindt als u, wanneer hij voor een tweede maal moet vragen. Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Verlag van de excursie naar Huizen

op zaterdag 5 oktober

Om half twee vertrokken wij met eigen vervoer in colonne naar

velen had-
genomen
richt bleek
weest te zijn

den paraplu's mee-
maar het weerbe-
te pessimistisch ge-
want wij hadden die
prima weer. Om 14.30

uur was iedereen op het verzamelpunt in Huizen gearriveerd, zij het met enige vertraging omdat colonnerijden toch iets anders is dan achter elkaar aan rijden. Op het verzamelpunt kregen wij een korte inleiding van de heer Henk Molenaar, die tot veler verrassing in Huizen geboren bleek te zijn en dus nog beter in staat dan anders interessante gegevens naar voren te brengen. De waterstad Huizen is met 42000 inwoners de tweede gemeente van 't Gooi. Behalve het

historische dorp Huizen zelf omvat de gemeente zes grote wijken. Huizen ligt in één van de mooiste gedeelten van het Gooi met veel bos en heide en centraal aan de oever van het Gooimeer. Het telt drie musea t.w.: het Huizermuseum 'Het Schoutenhuis', het Bakkerij-museum en het Huizer Klederdracht-museum. Na de inleiding begaven wij ons wandelend

naar 'Het Schouten-huis'. Het gebouw was in oorsprong het voorstuk van een grote 17e eeuwse boerderij. In de 19e eeuw werd dit gedeelte verbouwd en verhoogd. Geruime tijd woonde er de schout en vergaderde het gemeentebestuur in één van de kamers. In 1920 werd het pand verbouwd tot twee winkel- en woonhuizen. In 1994 is het pand gesloopt en herbouwd in 19e eeuwse stijl. Sinds 1995 is het Huizermuseum erin gevestigd. Het is een klein cultuur-historisch museum dat de geschiedenis van Huizen in beeld wil brengen. Dit gebeurt door het laten zien van het wonen rond 1900, van de Huizer klederdracht en van het verband tussen Huizen en de visserij. Daarnaast heeft het museum een grote collectie aardewerk van Eskaf en van Potterie de Driehoek in langdurig bruikleen. Het museum organiseert ook wisselende tentoonstellingen en tijdens ons bezoek konden wij kennisnemen van het werk van de Huizer schilder Tijmen Mol (1890-1975). Om vier uur verlieten wij 'Het Schoutenhuis' voor een korte wandeling door het oude gedeelte van het dorp. Opvallend was de bijna chaotische opzet, alle gebouwen, waaronder enkele heel grote boerderijen, staan schots en scheef door elkaar. Weer aangekomen op het startpunt van de excursie zijn wij met de auto's naar de haven gereden alwaar wij een gerestaureerde kalkoven konden zien, die als restaurant ingericht gaat worden. Tot slot van de middag

hebben wij in het restaurant 'De Haven van Huizen' een drankje gebruikt, aangekleed met wat hartigs. Dit aantrekkelijke restaurant was tot in de dertiger jaren een visrokerij. Na de afsluiting van de Zuiderzee kwam er een aardewerfabriek in en vervolgens het restaurant. Het was een kleine doch geslaagde excursie, terecht dankte de voorzitter aan het eind van de middag de excursiecommissie.

J.H.D. van Kuik

DE HAVEN VAN HUIZEN

Jaarprogramma 1997

- 30 januari** - 'Gilden in Gelre' door Ing. Brand J.M.Beumer uit Westervoort
- 11 maart** - jaarvergadering/ lezing 'Hoofdeksels' door R.Pot uit Harderwijk
- 10 april** - 'Dordrecht, hoe het was en is', dialezing door VVV-gids Kitty Hurkmans uit Dordrecht.
- 10 mei** - voorjaarsexcursie naar Dordrecht.
zomerstop
- 9 september** - viering 25 jaar Herderewich
- 4 oktober** - najaarsexcursie naar ?!?!?!?!?!?
- 13 november** - 'Hof en hofcultuur in Gelre' door dr G.J.M. Nijsten uit Amsterdam.

U kunt alvast deze data noteren op de kalender of in uw agenda.

Op pagina 1 van Vittepraetje in de rubriek 'agenda' zal telkenmale de agenda van de komende 3 maanden worden afgedrukt.

Via de kabelkrant, Podium, Veluws Dagblad, Stadsomroeper en Handelspost (rubriek agenda) zullen ook aankondigingen worden gedaan. Een aparte convocatie voor de ledenbijeenkomsten zal wegens gebrek aan capaciteit niet kunnen worden verspreid. Met vragen kunt u altijd terecht bij de secretaris, tel 427050.

Ernst Brinck verhaalt...

door N.C.R. de Jong

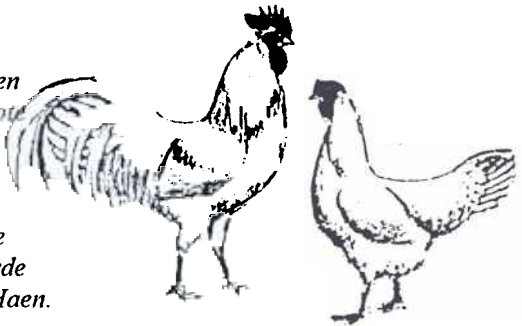
Ernst Brinck werd omstreeks 1582 geboren in Harderwijk. Van 1612 tot 1615 was hij secretaris van het Nederlands Gezantschap te Constantinopel.

Ook maakte hij wetenschappelijke reizen in onze naburige landen. In 1618 werd hij bibliothecaris van de Gelderse Academie en bekleedde hij meermalen de betrekking van burgemeester van Harderwijk. Hij overleed aldaar op 4 december 1649.

In het Harderwijkse gemeente-archief bevinden zich 46 bandjes, waarin hij allerlei gebeurtenissen en wetenswaardigheden heeft beschreven. Een van die boekjes gaat over vogels. Uit dit deeltje vermeld ik de komende keren een aantal van Brincks aantekeningen.

Van de Henne

*Seker goet vriendt te Harderwijck,
hadde een Henne, die eenige iahren
naer malcander seer veel ende grote
Eijeren geleijt heeft; veranderde
daernaer 't enemael in een Haen,
kraejnde als een Haen, krech een
brede opstaende hanenkam, hielde
oock op van leggen ende veranderde
't enemael in de natuijre van een Haen.*

* *
*

*Anno 1641 heb ick te Harderwijck gesien een Henne hebbende wel 2 natuijrlieke
voeten, doch uyt ieder voet boven het knije, so quam noch een voet uuijt ofte veel
eerder een klauw met een spoer bijcans een vinger lanck.*

* *
*

*Mijn moeijen hebben eens gehadt een iong kuijken 't welck gekomen was uuijt
een Eij met 2 doeijers; dese waren aenmalcanderen gewassen met de ruggen,
hadden 2 hoofden, 4 vleugelen, doch stierven voorts.*

TIJDMETING

verslag van de lezing door
F.Reith tijdens de
ledenbijeenkomst op
donderdag 12 september
1996

In onze tijd is het niets bijzonders om de tijd in hondersten van één seconde te meten. We doen dat tegenwoordig met quartz-horloges die voor enkele tientjes te koop zijn. Het is voor ons dan ook haast onvoorstelbaar dat er ooit een tijd is geweest, waarin onze verre, verre voorvader geen enkele behoefte had om de tijd te weten., dus ook niet te meten. Er was geen sprake van jaartallen, maanden, weken of dagen, Laat staan van uren, minuten of seconden. Hij liet zich leiden door seizoenen en het verschil tussen licht en donker.

Vanaf het ogenblik dat een volk het nomadenleven opgaf en zich een vaste woonplaats koos, had het de kalender nodig om bijtijds op de wisseling van de seizoenen voorbereid te zijn.

Zeer oude kalenders zijn b.v. gevonden in Egypte (2800 vC), in China, in India en bij de Maya's. Onderling vertoonden deze grote verschillen. De vermoedelijk oudste kalender komt uit Mesopotamië. Opgravingen verwijzen naar het gebruik van een kalender in 4000 vC. De ontwikkeling van de kalender loopt vanaf dit volk, via de Sumeriërs(4000-2000 vC), Babyloniërs, Joden, Romeinen naar het 'Pausdom'.

Kalenders werden bij de oude beschavingen op verschillende manieren benaderd, waardoor we *Maankalenders* en *Zonnekalenders* onderscheiden.

De kalender behoort op het *zonnejaar* gebaseerd te zijn en wel op het tropische jaar van 365,2422 dagen.

De zonnekalender is ca 2000 vC door (nagenoeg) alle beschavingen ingevoerd, alhoewel merkwaardig genoeg, meerdere beschavingen de maankalender naast de zonnekalender bleven hanteren vanwege hun religieuze feestdagen, die daarop gebaseerd waren. De westerse kalender hebben we te danken aan de Romeinen, die aanvankelijk de maankalender van 355 dagen gebruikten. Om de vier jaar lasten zij een periode van 27 of 28 dagen in om de seizoenen op hun plaats te houden.

Dit werkte niet in de ogen van Julius Caesar en in 46 vC hervormde hij de Romeinse kalender naar voorbeeld van de Egyptenaren met een jaar van 365 dagen (*Juliaanse kalender*). Het heeft uiteindelijk 4000 jaar geduurd voordat de kalender werd zoals wij hem kennen.

DE BEKENDESTE KALENDERS					
ROMEINSE		JULIAANSE		GREGORIAANSE	
☐ schrikkeldagen resp. schrikkelmaanden					
begin nieuw jaar					
Martius	31	Januarius	31	januari	(louwmaand) 31
Aprilis	29	Februarius	28/29	februari	(sprokkelmaand) 28/29
Maius	31	Martius	31	maart	(lentemaand) 31
Junius	29	Aprilis	30	april	(grasmaand) 30
Quintilis	31	Maius	31	mei	(bloei maand) 31
Sextilis	29	Junius	30	juni	(zomerv maand) 30
September	29	Julius	31	juli	(hooimaand) 31
October	31	Augustus	31	augustus	(oogstmaand) 31
November	29	September	30	september	(herfstmaand) 30
December	29	October	31	oktober	(wijnmaand) 31
Januarius	29	November	30	november	(slachmaand) 30
Februarius	28/29	December	31	december	(wintermaand) 31
22/23					

GEMIDDELTE DUUR VAN HET JAAR IN DAGEN (EEN ZONNEJAAR DUURT 365,2422 DAGEN)					
365,25		365,25		365,2425	
CORRESPONDENTIE MET DE GREGORIAANSE KALENDER					
verschuilt		verschuilt			
CORRECTIES VANWEGE AFWIJKINGEN VAN HET ZONNEJAAR					
om het jaar een extra maand van 22 of 23 dagen; Februarius duurt dan 23 dagen	eenmaal een sprong van 90 dagen extra ten opzichte van de Romeinse kalender; ieder vierde jaar een schrikkel dag na Februarius	eenmaal een sprong van 10 dagen ten opzichte van de Juliaanse kalender (5 oktober 1582 wordt 15 oktober; ieder vierde jaar een schrikkel dag bij februari, behalve bij de eeuwstallen die niet door 400 deelbaar zijn)			

De Romeinse, de Juliaanse en de Gregoriaanse kalender schematisch weergegeven

De Joodse kalender vangt aan bij de schepping der aarde, die door rabbi Hillel (4 nC) gesteld werd op 3761 vC. We leven volgens de Joodse kalender dus nu in het jaar 5757. Lag eerst de macht bij de Romeinse keizer, zes tot zeven eeuwen later was

de Paus de grootste machthebber. In het jaar 525 was het paus Johannes I die de geboorte van Christus als het begin van de jaartelling invoerde. Vóór de 8e eeuw werd de christelijke jaartelling maar beperkt gebruikt. Dit gebeurde alleen in die gebieden, waar

de macht van Rome groot was. Het duurde tot aan de 10e eeuw voordat deze jaartelling gecengoed was. Nieuwe ontwerpen voor een 'wereldkalender' waarin alle dagen op dezelfde datum vallen en de maanden even lang zijn, blijven een onderwerp van studie.

Indeling van een etmaal

Aanvankelijk werd door de hiervoor genoemde volkeren alleen het dag-gedeelte tussen zonsopgang en zonsondergang onderverdeeld. Dit gebeurde in zes gelijke delen met behulp van de zonnwijzer. In tweede instantie werd hetzelfde gedaan met de nacht. In Japan en China deed men het net zo, maar het Joodse Volk verdeelde de dag in 12 + 12 delen. In de winter waren de nachtdelen langer en in de zomer de dagdelen. Tot in de 14e eeuw werd zelfs in West-Europa, met name door de kloostergemeenschappen, deze etmaalverdeling gehandhaafd. Hierdoor was het een onmogelijkheid om een mechanisch uurwerk te maken. Deze zgn. elastische uren moesten verdwijnen. Een nieuw probleem deed zich rond 1750 voor, toen bleek dat niet alle zonnedagen in het jaar een constante lengte hadden. Er werd dus een zgn *middelbare zonnedag* afgesproken, die wel in gelijke delen (uren) was te verdelen. Het overstappen naar deze middelbare tijd is eigenlijk pas kort geleden gebeurd b.v. in Frankrijk pas in 1816.

In 1790 verzoeken de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland de burgemeesters van de grote steden om de *Middelbare Amsterdamse Tijd (MAT)* te gaan hanteren. Een groot bijkomend probleem was, dat alle landen van de wereld, inclusief Nederland, gebruik maakten van een plaatselijke middelbare tijd. Het maken van b.v. een dienstregeling voor de net opgekomen Spoorwegen, was hierdoor vrijwel onmogelijk. Het hield ook vele nationale ontwikkelingen tegen. In 1880 nam Engeland het voortouw door één middelbare tijd in te stellen, de *Greenwich Mean Time (GMT)*. Alle tijdzones over de gehele wereld starten vanaf de Greenwichmeridiaan (0-meridiaan). In 1912 werden 24 tijdzones vastgesteld. Nederland heeft, cigenwijs als het is, in die tijd drie tijden: de spoortijd, de MAT én een bonte mengeling van plaatselijke tijden. In de dertiger jaren was het nog heel gebruikelijk om de spoortijd en de Amsterdamse Tijd naast elkaar te hanteren. De Duitse bezetter maakte hieraan een einde. 6000 jaar had de mensheid nodig om het eens te worden over kalenders, tijdmeting en tijdzones.

Vanaf het moment dat tijdsbepaling belangrijk werd, ontstonden er hiervoor instrumenten. Het hedendaagse electronische horloge, dat de tijd aangeeft d.m.v. een Engelse stem met een sterk Japans accent, gekocht bij het plaatselijke warenhuis voor 13 gulden, doet geen recht aan de grote

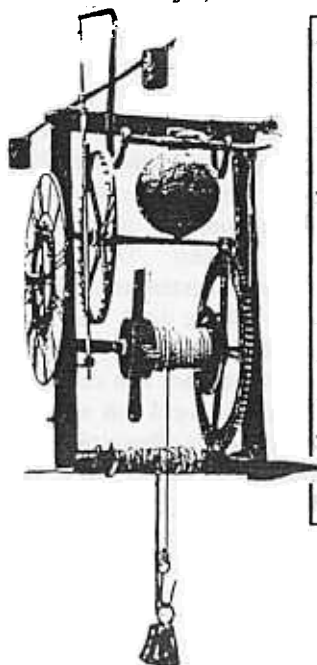
strijd die is gevoerd om een uurwerk te maken dat nauwkeurig is. Het is een griezelige zaak dat de tegenwoordige mensheid zonder de atoomklok, met een afwijking van 1(één) seconde in de 1,6 miljoen jaar, niet meer kan bestaan. Radio, telefoon en computernetwerken zijn zó fijn afgesteld dat die nauwkeurige tijdmeting onmisbaar is geworden. Met deze tijdmeting is het ook mogelijk om de positie van een schip op volle zee, tot op één meter nauwkeurig te bepalen.

De oudste tijdmeters waren vnl waterklokken en zonnewijzers, later kwamen zandlopers en olie-uurwerken. Hier gaat het om rader-uurwerken waaronder wordt verstaan: alle uurwerken die automatisch en mechanisch het verloop van de tijd, zonder voortdurende verwijzing naar astronomische feiten meetbaar maken. De oudst bekende mechanische uurwerken stammen uit begin 14e eeuw. Deze liepen niet zo nauwkeurig want heel normaal was een afwijking van op z'n minst 10 minuten per dag. Had de klok echter een afwijking van 30 min. dan maakte men zich daar ook niet druk over. Zij hadden dan ook maar één wijzer, de minutenwijzer was volledig overbodig. Deze klokken werden iedere dag gelijk gesteld aan de hand van de zonnewijzer.

De dagindeling is eigenlijk ontstaan in de Europese kloosters, waar d.m.v. het luiden van de klok werd opgeroepen tot de hoofdbestanddelen van de werkdag: opstaan, gebed, maaltijden,

begin en einde arbeid, naar bed gaan. In de steden en dorpen rondom die kloosters, hoorden de bewoners die klok ook en ging men zich hierop richten. In de kerktorens hingen toen alleen maar (luid-)klokken. De torenwachter die de klokken in gang zette diende natuurlijk wel te weten wanneer hij dat moest doen.

Hij maakte hiervoor gebruik van een uurwerk, al dan niet voorzien van een wekker. Hier ontstonden dus de Gotische smeedijzeren uurwerken, allen uitgerust met *spillegang* en *foliot*. Tegen het einde van de 14e eeuw worden de luidwerken in de torens gecombineerd met uurwerken en verschijnen er ook wijzerplaten (het duurt zeker nog 150 jaar voordat het carillon verschijnt).

Een Gotisch torenwachtersuurwerk ±1380. In die tijd nog gemaakt door smeden i.p.v. klokkenmakers. Er is geen slinger. Er is een 'waag' als gangregeelaar.

Na 1400 ontstaat er ook 'n markt voor klokken in huis. Dit is natuurlijk alleen weggelegd voor de zeer welgestelden die hiermee hun welstand, beschaving en opleidingsniveau konden uiten; je moest er tenslotte wel mee om kunnen gaan.

Veelal werden de klokken toen nog vervaardigd door smeden, maar daarnaast ontstonden de bronzen tafelklokken in een soort doosvorm. Het ambacht van klokkenmaker was geboren. Er kwam steeds meer behoefte aan nauwkeurige tijdmeting, met name in de zeevaart. Hierdoor werd de mogelijkheid van plaatsbepaling (en daardoor de kans van overleven) veel groter.

Gallileo Gallilei (1564-1642) de grote natuurkundige, ontdekte op 19-jarige leeftijd in de kathedraal van Pisa, dat de slingertijd voor iedere kaarsenluchter dezelfde was, ongeacht de mate van de uitslag. Hij beschreef zijn vinding pas in 1638, op 74-jarige leeftijd, maar was niet in staat dit wiskundig te onderbouwen. Tegen het einde van zijn leven kwam hij op het idee om deze vinding te verwerken in een slingeruurwerk. Dit idee droeg hij mondeling over aan zijn zoon, omdat hijzelf inmiddels blind was geworden. Tot 1657 werd het *échappement* (uurwerk) gereguleerd door een *balans* of *foliot*; in dit jaar publiceerde de Nederlandse natuurkundige **Christiaan Huygens** (1629-1695) zijn toepassing van de slinger op uurwerken.

Een vinding die spoedig de gehele uurwerkmakerswereld veroverde. Ook de gang van de balans werd door Huygens sterk verbeterd door het toepassen van de balansveer. Waarschijnlijk heeft hij bij zijn eerste toepassing een 'koekjes-trommel' tafeluurwerk op zijn kant gezet en aan de balans een slinger gemaakt.

Een tafelklok met één wijzer in de 'koekjestrommelvorm'. Dit is de voorloper van de klok met slinger.

Het werkte, hij kreeg een zeer nauwkeurige tijd. Huygens kreeg hierop patent maar was geen klokkenmaker. Salomon Coster, daarentegen, wel en deze maakte in 1658 de oudst bekende 'Huygensklok' welke te zien is in het Boerhaavemuseum te Leiden. Waar het alleroudste, allereerste slingeruurwerk is gebleven, is niet bekend. Vooral in Nederland zijn de oudste en mooiste uurwerken niet te zien in de musea, maar bij particuliere verzamelaars. Toch kan Huygens alleen maar de toepassing van het slingeruurwerk worden toebedeeld. Gallileo Gallilei is hem

*Eén van de eerste Huygens klokken
gemaakt door Salomon Coster in 1658*

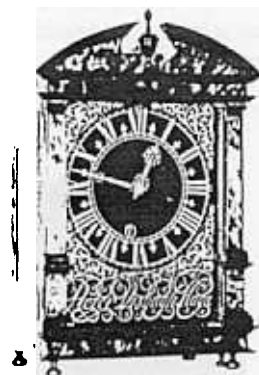
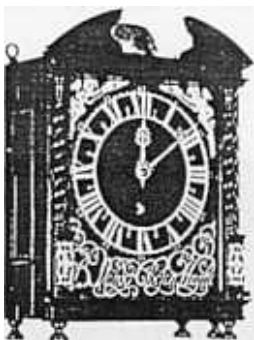
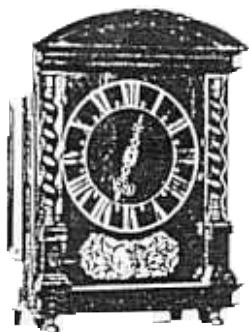
als ontdekker duidelijk voor geweest. Echter, bij het bestuderen van de boeken van **Leonardo DaVinci** blijkt dat hij als uitvinder van zovele gebruiksvoorwerpen, o.a. de fiets met ketting-aandrijving, ook de uitvinder is van het slingeruurwerk. Eind 17e, maar vooral in de 18e eeuw volgden de vindingen, die de precieze gang van klokken en horloges bevorderden, elkaar in snel tempo op. In deze tijd was alles nog handwerk. Pas in de 19e eeuw werden er schuchtere pogingen gedaan tot het fabriceren van uurwerken in series. Tot in de laatste 30 jaar van deze eeuw de opmars van de machine ook in de uurwerkmakerij niet meer te stuiten is en alle onderdelen aan de lopende band worden vervaardigd. Het in elkaar zetten geschiedde eerst veelal door thuiswerkers, later werd dit ook in de inmiddels verrezen fabrieken verricht.

Ons kleine Nederland heeft heel veel

bijgedragen aan de ontwikkeling van nauwkeurige uurwerken, er waren heel goede klokkenmakers in ons land. Het is jammer dat men in de 18e eeuw en vooral in de vorige eeuw wat insliep. Hierdoor ging de belangstelling voor de klokken en de rol die Nederland bij de ontwikkeling hiervan heeft gespeeld, verloren. Nederland is in die eeuwen door andere landen volledig overtroefd. Dit is al te zien aan de literatuur over dit onderwerp. Christiaan Huygens beschrijft dus in 1657 de toepassing van het slingeruurwerk en daarna wordt het stil. We hebben zelfs in 1790 een uit het Frans vertaald boekje nodig om de kennis op uurwerkgebied te behouden. Vooral Engeland steekt ons de loef af met prachtig gestyleerde perfecte klokken. Tussen 1935 en 1961 verschijnen er heel wat boeken op klokkengebied, waarin de Nederlandse klokkenmakerij totaal niet wordt beschreven. Men was ze gewoon vergeten, terwijl uit onderzoek is gebleken dat er eind 15e eeuw minstens vijf zeer bekwame uurwerkmakers in Leeuwarden hun werk deden. Pas in 1946 wordt dit in een boekje beschreven. In Den Haag, Amsterdam en andere steden werden veel fijnere klokken gemaakt dan in Friesland.

Hieraan wordt pas aandacht geschonken in een publicatie, die in 1961 het levenslicht zag; ook deze uurwerkmakers was men voor die tijd totaal
v e r g e t e n .

hebben oude Neder-

AJN

Friese Gracht (1.)

Aan de Friesegracht staat een blok van vijf eenvoudige woningen, met de nummers 39 TM 47. De enige versiering aan de voorgevels zijn de muurankers. In de gevel van nummer 43 zit een herdenkingssteen met het opschrift:

'J.W.A. Stute / juni / 1886'

In de vergadering van 5 december 1885 besluiten burgemeester en wethouders aan de heer Antonius Henricus Johannes Stute toestemming te verlenen om zeven woningen aan de Friesegracht te bouwen.

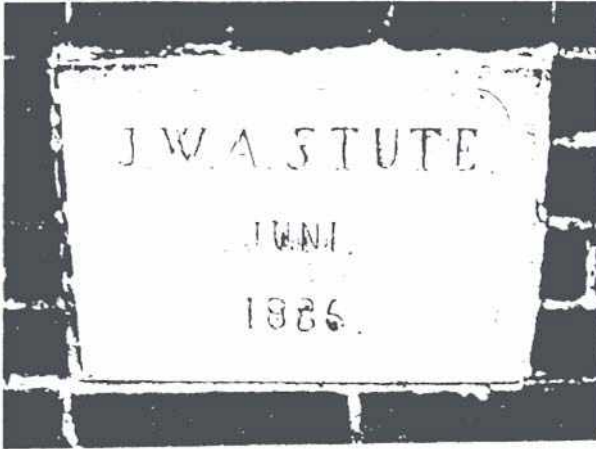
Het college stelt als voorwaarde dat er voor een behoorlijkewaterafvoer moet worden gezorgd en dat de uitweg voor voertuigen nimmer mag plaats hebben langs de gracht. Zij geven Stute in overweging om te zorgen voor goede privaten en de afmeting van de woningen iets ruimer te nemen. Dit laatste heeft hij waarschijnlijk opgevolgd, want er staan uiteindelijk geen zeven maar vijf woningen.

De grond, de percelen D nr 8 en 9, zijn in eigendom bij mevrouw Johanna Willemina Rabona Stute-Theunisse.

Perceel D 9 wordt gesplitst in D 877, waarop een tuinkoepel staat, die in 1886 gesloopt wordt en D 878 waarop zich een tuin bevindt. Op deze beide percelen, D8 en D9, worden volgens het kadaster de 5 woningen gebouwd.

Zoals uit het opschrift van de steen blijkt is men spoedig met de bouw begonnen.

De elfjarige zoon Jan Willem Arend mag in juni de eerste steen leggen. Het gezin Stute woonde eerst in de Smeepoortstraat en later in de Donkerstraat. Antonius was koopman en raadslid van 12 juli 1894 tot 1 januari 1908, voor de kiesvereniging "Algemeen Belang".

Hij vervulde van 4 september 1900 tot 1 januari 1908 het ambt van wethouder.

In 1908 werd Stute niet meer kandidaat gesteld voor de raad omdat hij failliet was verklaard. In 1911 was hij hiervan hersteld zodat hij weer een politieke functie kon aanvaarden. Van 5 september 1911 tot in 1924 was hij weer raadslid en van 4 september 1917 tot 4 september 1923 wethouder. De gemeenteraad kende hem bij zijn aftreden als wethouder een levenslang pensioen toe, ten bedrage van de laatst door hem genoten wedde.

Stute was tevens voorzitter van de Vereniging Werkverschaffing en van de Vereniging tot Wering van Bedelarij door Werkverschaffing; bestuurslid van het Rode Kruis; lid der plaatselijke Commissie van het Fonds ter Aanmoediging en Ondersteuning van de Gewapende dienst in de Nederlanden en Commissaris van de Harderwijker Bouwmaatschappij. Antonius Henricus Johannes Stute overleed in juni 1924 te Harderwijk.

*foto's:
N.C.R. de Jong*

'Kunstzinnig leven op de Veluwe?'

Verslag van de lezing door Klaas Roodenburg op
12 november 1996.

Deze avond, die werd bezocht door 43 belangstellenden, stond in het teken van de kunst op de Veluwe. De heer Klaas Roodenburg (81) gaf in grote trekken een overzicht van het culturele leven op de Noordwest Veluwe van ca 1880-heden. Uitgaande van het geheel aan manifestaties van hedendaagse kunst in dorpen en steden op de Noordwest Veluwe keek hij terug in het verleden naar aanleiding van zijn boeken "Kunstenaars op de Noordwest Veluwe, een speurtocht" (deel I) en "Kunstenaars op de Noordwest Veluwe, het vervolg" (deel II). Hij eindigde zijn voordracht met de vraag: "Heeft het geschetste kunstzinnig leven op de Veluwe enig niveau, en wat heeft het teweeg gebracht in de mens op de Veluwe.

Zoals de schrijver C.C.Krone mooie woorden en zinnen uit kranten knipte en zo heel kunstig een verhaal samenstelde, zo kan ieder mens op zijn manier kunst maken of kunstzinnig bezig zijn. Het is maar wat je, bewust of onbewust in je werk legt. Mijn vader was boer, een vakman. Hij deed met zijn beesten

mee aan wedstrijden, nadat hij ze van binnenuit, d.w.z. met het goede voer, tot prachtstukken had weten te krijgen. Mijn broer was boer en ploegde met een ploeg met paarden ervoor, prachtige rechte voren in de aarde. Een andere boer was bakker en leefde zich kunstzinnig uit op marsepeinen figuren. De soep van mijn grootmoeder was alom beroemd, een kook-kunstwerk. Al jong heb ik 'kunstzinnig' leren kijken maar ook geleerd dat je kunst moet nivelleren. Want niet alles wat de naam heeft, is kunst. Veelal valt het onder de noemer 'cultuur', het is een leefwijze. Niet ieder mens maakt kunst, wel maakt ieder mens van huis uit cultuur, via ouders en voorouders.

Hoe kijkt men naar kunst?

Vind je iets mooi? Oké!

Ik zal niet tegen je zeggen dat het lelijk is. Ieder zijn smaak. Ik zal wel proberen uit te leggen dat er mooiere kunst is. Men kijkt over het algemeen te veel alleen met de ogen, terwijl men hierbij meer het hart zou moeten laten spreken.

Was er kunstzinnig leven op de Veluwe?

Als ik nee zeg, dan ben ik klaar met mijn lezing en kan ik opstappen. Zeg ik ja dan moet ik daar op in gaan. En dat doe ik dus. Als ik een aantal krantenberichten van de laatste weken doorlees, stukjes over nep,

namaak, nepkunst, jaarmarkten, vlooiemarkten, braderiën; ontstaat de vraag: Is daar kunst te vinden?

Vaak wordt je genept. En ik praat dan niet over een buurtrommelmarkt b.v. in Stadsdennen. We constateren hier dus weer een uiting van cultuur en die is overal.

Ik ben geen kunstgeleerde of kunstcriticus maar dacht met 25 jaar ervaring met 'kunst' op de Veluwe, hierover wel een aadig verhaal kon schrijven. Als je een Veluenaar naar schilders op de Veluwe vraagt, wordt al gauw de naam Ansingh of Lussenburg genoemd, maar er waren er meer. Er was ook een markt voor op de Veluwe. Wel is deze markt te verdelen in een *ondermarkt*, met kitsch en handelskunst; een *tussenmarkt*, met schilderijen en posters (die heel mooi kunnen zijn) tussen de 2000 en 6000 gulden; en er was *koopkunst*, voor collectioneurs en musea met waarden van 20.000 - >100.000 gulden.

Aan bovengenoemde markten is een 4e groep toe te voegen en dat is de *kunst onderweg*. Kunsthandelaars onder elkaar, ook op de Veluwe barst het daarvan. Gewoon boeren of burgers, die er iedere dag mee bezig zijn. Ik ken ze. Enige kunstzinnige achtergrond in de vorm van studie hebben zij niet, maar wel stapels boeken en een jarenlange ervaring. Ze hebben er terdege verstand van en zetten veel om. Vaak komen deze schilderijen uit een boedel, nadat zij soms 55 jaar in de 'mooie kamer'

hebben gehangen. Niet vuil, niet beschadigd en zonder veilingnummers natuurlijk. Wel degelijk van waarde, omdat het vaak van gevestigde streekschilders afkomstig is. Hier heb ik 25 jaar tussen gezeten en deze mensen goed leren kennen. Ik kwam en kom nog veel bij ze thuis en heb ze leren waarderen. Prachtige mensen met prachtige schilderijen. Vandaar dat mijn boeken meer over de mens in de kunst gaan, dan dat het kunstboeken zijn. Veel is er te vinden in en rondom Elspeet. Hoe kwam dat. Vergelijk het maar met de Impressionisten eind vorige eeuw - begin deze eeuw (Manet, Degas, Renoir, Monet). Zij wilden weg uit de ateliers om vanuit en in de natuur te schilderen. Zo ook de Haagse School die, hierdoor geïnspireerd, naar buiten ging voor de luchten, zon en vergezichten. Zo kwamen zij o.a. aan de kust, Het Gooi en op de Veluwe terecht. Zij werkten snel omdat de natuur, door het onontbeerlijke daglicht, voor hun ogen veranderde. Zij werkten daardoor veel met vegen en streken. Voor de gevestigde atelierschilders was dit natuurlijk een ramp. In hun ogen waren de schilderijen niet af. Ze schilderden niet figuratief maar met grote vlekken licht (Herman van Weelen, Bosschebroek). Veel van deze kunstenaars (vanuit de huidige Randstad) hielden zich niet erg aan God en gebod. Zij schilderden wanneer zij zin hadden en verkochten dan aan een reizende handelaar, vaak

... restauranten en hotels, die hun prachtige werken, die niet onopgemerkt beleven vanwege de toeristen, die ook in die restaurants kwamen. Eerst in Elspeet, later ook in Nunspeet van wege de bereikbaarheid door de spoorlijn en de aanleg van de autoweg. Chris Ten Bruggen Kate zei eens: "De kunstenaars hebben de Veluwe groot gemaakt". Veel toeristen uit de Randstad kwamen naar Nunspeet en keerden van vakantie naar huis terug met een aardig kunstwerk in hun bagage.

Aldus Klaas Roodenburg voor de pauze.

Na de pauze deed hij zijn verhaal aan de hand van dia's met schilderijen van Veluwse kunstenaars. Bij iedere dia

attendeerde hij zijn publiek op details. Zal het onderwerp niet ieders keuze zijn geweest, de spreker had een geboeid publiek. AJN

□□□□□

Uitnodiging

voor de lezing "Gilden in Gelre" door ing Brand J.M. Beumer uit Westervoort op donderdag 30 januari 1997 in de zaal van de Plantagekerk, ingang Hogepad, aanvang 20.00 uur. De heer Beumer omschrijft zijn lezing als volgt:

... bestaan voor veertien gilden bestaan. Het onderwerp van de lezing omvat de ambachtsgilden. Dit waren organisaties van handwerkers met een zelfde beroep. Hun doel was de beroepsactiviteiten te regelen. Ze hebben bestaan van ca 1200 tot ca 1800.

De lezing bestaat uit twee delen:

Vóór de pauze zal aan de hand van een twaalfstal schema-dia's de grote lijnen van de geschiedenis worden verteld. Aan de orde komen o.a. de organisatie van de gilden, gegevens over de gilden in de steden en inzicht in de ontwikkeling. Het geheel wordt samengevat in een Gilden-toptien. Deze verhandeling is een goede inleiding tot de diaserie na de pauze. Met achtergrondgegevens krijgen die beelden meer betekenis.

Ná de pauze worden via dia's herinneringen opgehaald van voor 1800. De heer Beumer heeft voor het samenstellen van deze diaserie talloze oude Gildensteden bezocht. Niet alleen in Gelre, maar ook in Vlaanderen. Met moeizaam zoeken deed hij heel bijzondere vondsten.

20 plaatsen in Neder-Gelre hebben Ambachtsgilden gehad, waarvan vele met herinneringen daaraan. Om er een paar te noemen: Arnhem, Zutphen, Hattem en Elburg. Maar ook Harderwijk hoort in dit rijtje thuis. Aan onze stad zal zeker aandacht worden besteed. U bent allen van harte welkom en neemt u gerust een introducé mee.

DE HERKOMST VAN ONZE FAMILIENAMEN

De naamgeving van vondelingen

door

J.H.D. van Kuik

Op 14 september 1995 heb ik voor onze vereniging een v o o r d r a c h t gehouden over de herkomst van onze familienamen. Ik heb mij toen tot de grote lijn moeten beperken, zodat veel deelonderwerpen zijn blijven liggen. Nu in ons nieuwe mededelingenblad het "Vittepraetje" nadrukkelijk gevraagd is om bijdragen daarvoor biedt het mij de mogelijkheid op een aantal van die deelonderwerpen nader in te gaan.

Als eerste onderwerp heb ik gekozen voor de naamgeving van vondelingen. Vroeger waren er veel vondelingen, een onderzoek in Maastricht over de periode 1814-1823 had als uitkomst dat er in die tien jaar 509 vondelingen zijn aangegeven, met een top in de jaren 1819-1821, in welke jaren er 250 vondelingen bij de ambtenaar van de Burgelijke Stand werden aangegeven. Als men dan in aanmerking neemt dat in deze drie jaar 2352 levend geboren kinderen werden ingeschreven, betekent dit dus dat er meer dan 10% daarvan vondeling waren. Tengevolge van de sociale omstandigheden worden er in ons land nog weinig

kinderen te vondeling gelegd, maar in veel ontwikkelingslanden komt het nog veelvuldig voor.

Wat de naamgeving in ons land betreft; de naam wordt gegeven door de vinder c.q. de aangever in overleg met de ambtenaar van de Burgelijke Stand. In het verleden werd als voornaam heel vaak aangenomen de naam van de heilige wiens naamdag het was, tenzij op een eventueel bijgevoegd briefje al een voornaam vermeld was.

De achternaam vormde hiervan soms een gedeelte of werd mede hieraan ontleend, b.v.: *Casper Aanbidder* (6 jan, driekoningen), *Johannes Evan(gelist)*, *Stephanus Martel* (Stephanus Martelaar).

Indien op het bijgevoegde briefje een achternaam voorkwam dan werd deze meestal op een of andere manier vervormd, omgedraaid of de letters verwisseld, b.v. *Crols* werd *Stork*, *Smeets* werd *Steems*, *Beaudsont* werd *Taubedson*.

Men kan de namen in enkele groepen indelen.

- I. Namen ontleend aan de tijd van het jaar, waarin of de weersomstandigheden waaronder het kind gevonden is;
- II. Namen ontleend aan historische gebeurtenissen;
- III. Namen ontleend aan vondst-omstandigheden in het algemeen;
- IV. Namen ontleend aan bijgevoegde voorwerpen of op briefjes voorkomende aanwijzingen;

- V. Namen waarschijnlijk ontleend
aan de toestand of het gedrag van
de vondeling en
- VI. Onverklaarbare of volledig wille-
keurig verzonden namen.

ad I. *Cornelus Herfst, 14 sept 1816*
Balthasar Sneeuw, 6 jan 1815
Paulina Hitte, 21 juni 1817

ad II. *Maria Blocus*, gevonden op
7 maart 1814, kennelijk gegeven
naar aanleiding van de insluiting van
de stad Maastricht door de Russische
Kozakken. *Victor Quatrebras* en
Alexander Waterloo, beiden gevonden
in juni-juli 1815, zijn natuurlijk
ontleend aan de overwinning op
Napoleon bij Waterloo op 18 juni 1815

ad III: *Frederik Stoepmans*
Maria Anna op de Stoep
Gregorius Trap
Jan Bijenkorf, in een bijenkorf
gevonden.

ad IV: *Catharina Roomsche*, op het
bricje stond Rommsch gedoopt.
Joseph Satijn, op een wit stukje satijn
stond "il est baptis e Joseph".

ad V: *Marie Rhume*, die misschien
verkouden was. *Karel Bejaard*, was
waarschijnlijk wat ouder.

Pieter Zwak, overleed twee dagen
nadat hij gevonden was.

ad VI: Veel namen van deze groep
blijven onverklaarbaar, men heeft
waarschijnlijk, omdat men niets beters
kon bedenken, maar wat gefantaseerd.
Bijvoorbeeld: *Lepel*, *Vork*, *Mes*,
Bedankt, *Vreugde*, *Troost*, *Opaal*,
Koraal, *Kornalijn* etc.

Een zeer uitzonderlijk geval van
naamgeving heeft zich voorgedaan in
Leuven in 1787. Een ambtenaar van de
Burgelijke Stand was zeer ontevreden
met het bestuur van keizer Jozef II.

Hij stond daarin niet alleen vandaar
dat er een soort hekeldichtje
circuleerde met de volgende inhoud:
*"Enfin alles gaet om zeep ende
magere ratten worden vet met gestolen
goed, zoodat stelen, rooven,
plunderen geene zonde en meer is.
Helaes, onder wat tiranny leven wij:
galges, Pruisman, recruet, canon!
Komt ons helpen uyt de slavernije van
de booze tyran."*

De vondeling Maria Theresia die op
27 januari werd binnengebracht kreeg
de naam *Enfin*. Petrus die op 7
februari arriveerde kreeg de naam
Alles. De 39 vondelingen die volgden
kregen alle volgende woorden van het
gedicht. Vandaag aan de dag zijn de
meeste van deze namen nog te vinden
in het telefoonboek van Leuven.

Tot slot het volgende.

De naam *Vondeling* is uiteraard ook
diverse malen door de ambtenaren
gegeven maar door ieder maar  en
keer, want dezelfde naam werd niet
aan meer dan  en kind gegeven. Men
heeft wel eens verondersteld dat de
naam *Joost van den Vondel* vernad
zou houden met de naam *Vondeling*.
Dit is onjuist, het woord *vondel* heeft
de betekenis van een kleine, smalle
brug, meestal een enkele plank. Men
zegt ook wel *vonder* en zelfs wel
vlonder. De naam *van den Vondel*
behoort dus tot de groep adresnamen.